

Brugge

College of Europe
Collège d'Europe

Natolin

Konferencja Międzynarodowa w Natolinie organizowana przez Katedrę Cywilizacji Europejskiej

22-23 września 2016 r.

LOS WOLNOŚCI W EUROPIE WSCHODNIEJ: AUTOKRACJA – OLIGARCHIA – ANARCHIA?

Herb Powstania Styczniowego (1863-1864 r.) inspirowany ideą Rzeczypospolitej Trojga Narodów postulowanej przez Unię Hadziacką 1658 r.

Celem konferencji jest postawienie pytania, czy region między Bałtykiem a Morzem Czarnym, określony umownie jako Europa Wschodnia, jest historycznie skazany na to, że żaden oparty na wolności ustrój nie może się utrzymać. Że jedyne w miarę stabilne formy państwowości są rządy autokratyczne lub względnie oligarchiczne. Że marzenia o wolności wiodą do anarchii albo do dyktatury. Taka wydaje się być wymowa wielu narracji o sytuacji w posowieckich republikach, szczególnie zaś w kontekście ostatnich ukraińskich rewolucji. Nie brak ani chętnych odbiorców tej narracji w różnych krajach, ani kontestatorów, którzy bronią prawa samostanowienia owych krajów. Skąd się biorą takie narracje, w czym tkwi siła przekonania, że narody (uznane bądź negowane jako gospodarzy tych ziem) są zdolne lub niezdolne do utrzymania państwowości opartej na wolności?

Skoro te narracje są szczególnie popularne w Rosji, wydaje się, że jeden z głównych powodów jest silna tradycja i ideologia autokratycznych rządów w Rosji – czyli spadkobiercy Wielkiego Księstwa Moskiewskiego sięgającego po władzę nad „wsieją Rusią”. Zatem należałoby zwrócić uwagę na okresy w dziejach Rusi i Rosji, kiedy mogło się wydawać, że wolność ma szansę, m. in. na średniowieczną republikę nowogrodzką oraz na Rosję po Rewolucji lutowej w roku 1917.

Problem powyższy kojarzy się także z poglądem zakorzenionym w polskiej, litewskiej, ukraińskiej i białoruskiej historiografii, że ustrój wolnościowy Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ukształtowany w Koronie Polskiej w XV i XVI wieku, nie dał się zaszczyć ani w Wielkim Księstwie Litewskim ani na Ukrainie naddnieprzańskiej. Według tego poglądu tam funkcjonowała „oligarchia magnacka”, wobec której alternatywy mogły być tylko kozacka „swawola” lub samodzierżawie moskiewskie. Również ten pogląd krytykują historycy dostrzegający potencjał obywatelskiej wspólnoty politycznej na wschodzie wielowyznaniowej Rzeczypospolitej. Pytanie pozostaje, na ile kultura obywatelska mogła przyciągać również ludzi spoza stanu szlacheckiego, w tym mieszczan, Żydów i kozaków.

Z kolei opanowanie i rozbiory państwa polsko-litewskiego zrodziły popyt na narrację o nieuchronnym upadku Rzeczypospolitej szlacheckiej. Według tej narracji nieokiełznana wolność przerodziła się w anarchię – kosztem ludności chłopskiej i miejskiej. Z jednej strony powstał mit „polskich kresów” jako kolebki wolności. Natomiast w rolę obrońcy uciskanego przez „panską Polskę” ludów litewskiego i ruskiego chętnie wcieliła się najpierw carska, potem bolszewicka Rosja. Również i w tym wypadku nie brakowało opiniotwórców polskich piętnujących „anarchię szlachecką” i podejmujących się apologii absolutyzmu. W odpowiedzi na to odezwali się „optymiści” stanowiący obecnie większość polskich i „zachodnich” historyków Rzeczypospolitej. Odmienne natomiast patrzy na Rzeczpospolitą i jego dziedzictwo większość historyków litewskich, białoruskich i ukraińskich, jak również wielu badaczy dziejów Żydów.

W kontekście Ukrainy można dyskutować, czy bardziej pomocna w budowaniu stabilnego, demokratycznego i wolnościowego ustroju byłaby tradycja zaporosko-kozacka, czy raczej doświadczenia „samopomocy” z Galicji. Trzeba przy tym porównać specyfikę drogi Białorusi i Ukrainy z jednej strony, a Litwy z drugiej.

Last but not least, problematyka konferencji wpisuje się w wciąż aktualne, a zarazem bardzo stare dylematy europejsko-atlantycznej myśli politycznej, poczynając od Arystotelesa: jak zapobiec deformacji rządów monarchicznych w tyranie; arystokratycznych w oligarchię i demokratycznych (lub *politeja*) w anarchię? Jak utrzymać równowagę w formie mieszanej? Oraz: jak przystosować ustrój republikański powstały w warunkach starożytnego greckiego *polis*, do państw bardzo obszernych, jak np. Rzeczpospolita Obojga Narodów? Dzisiaj można pytać: jak dbać o jakość demokracji w świetle tych dylematów?

Program

Czwartek, 22 września

9.00 Rejestracja

9.30 Sesja wprowadzająca

Powitanie przez Panią Wice-Rektor Kolegium Europejskiego w Natolinie – Ewa Ośniecka-Tamecka

Wprowadzenie – Richard Butterwick-Pawlikowski (po angielsku)

Wykład inauguracyjny – Robert Frost

Liberty and Self-Government. The Polish-Lithuanian Union and the Embodiment of the Renaissance Commonwealth [Wolność a samostanowienie. Unia polsko-litewska a wcielenie Rzeczypospolitej renesansowej]

Dyskusja

11.15 Kawa/herbata

11.45 Panel 1: Wolność a oligarchia

Przewodniczący: Paweł Kowal

Andrzej Rachuba

Magnateria litewska w XVI-XVIII w. a demokracja i wolność szlachecka

Richard Butterwick-Pawlikowski

From 'Repellent Oligarchy' to 'Orderly Freedom'? The Polish-Lithuanian Commonwealth on the Eve of its Destruction [Od „obmierzłej oligarchii” do „rządnej wolności”? Rzeczpospolita w wigilii jej unicestwienia]

Kateryna Pryszczepa

The Power of Reaction: Ukrainian Oligarchy and the Taming of Ukrainian Revolutions [Siła reakcji. Oligarchia ukraińska a okiełznanie rewolucji ukraińskich]

Dyskutant: Artūras Vasiliauskas

13.30 Obiad

14.30 Panel 2: Wolność a obywatelstwo

Przewodniczący: Jan Kubik

Anna Grześkowiak-Krwawicz

Wolność szlachcica – wolność obywatela – wolność człowieka: czym była, a czym nie była „królowa wolność”?

Urszula Augustyniak

Wolność jednostki a dobro wspólnoty

Radosław Żurawski vel Grajewski

Wolność polska a wolność brytyjska: z problematyki wzajemnych stereotypów

Izabella Chruślińska

Rewolucja Godności jako przejaw aspiracji społeczeństwa do samodecyzdowania oraz zaczyn ruchu obywatelskiego na Ukrainie

16.30 Kawa/herbata

17.00 Panel 3: Wolność a różnorodność – czyja wolność?

Przewodniczący: Antony Polonsky

Rimvydas Petrauskas

Wolność szlachecka – wolność chłopska: idea wolności w Wielkim Księstwie Litewskim w późnym średniowieczu

Adam Kaźmierczyk

Czy rzeczywiście niezależni? Samorząd terytorialny Żydów a ustrój Rzeczypospolitej

Andrzej Pukszo

Patriotyzmy, które dzielą. Mniejszość narodowa między Ojczyzną a Macierzą (perspektywa środkowoeuropejska)

19.00 Zdjęcie grupowe, kolacja

Piątek, 23 września

9.00 Panel 4: Wolność a autokracja

Przewodnicząca: Zofia Zielińska

Andrzej Nowak

Mistrz Wincenty, Stanisław ze Skarbimierza i Stanisław Zaborowski: trzy wieki refleksji o wolności i autokracji

Hieronim Grala

Państwo Moskiewskie - między samodzierżawną rzeczywistością i demokratyczną iluzją

Marek Kornat

Międzywojenna Europa Środkowo-Wschodnia między demokracją a autokracją

Aliaksandr Milinkiewicz

Unia Europejska i Białorus: sankcje czy dialog?

Dyskutant: Andrej Januszkiewicz

11.00 Kawa/herbata

11.30 Panel 5: Wolność, anarchia a suwerenność

Przewodniczący: Wojciech Kriegseisen

Frank Sysyn

The Formation of the Ukrainian Fatherland and Cossack Liberty: Between Rejection and Acceptance of the Commonwealth [Ukształtowanie się ojczyzny ukraińskiej a wolność kozacka. Między odrzuceniem a akceptacją Rzeczypospolitej]

Zofia Zielińska

Geneza i etapy umacniania rosyjskiej hegemonii w Rzeczypospolitej w XVIII w.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Od samowoli do samorządu: realizacja reform samorządowych i administracyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim w drugiej połowie XVIII w.

Jarosław Czuby

Księstwo Warszawskie: wolność, anarchia i suwerenność pod napoleońskim protektoratem

13.30 Obiad

14.30 Panel 6: Wolność a demokracja

Przewodniczący: Andrzej Paczkowski

Marek Cichocki

Ile wolności zniesie demokracja i ile demokracji może znieść wolność? Od dylematów I Rzeczypospolitej do obecnego kryzysu liberalnej demokracji

Katarzyna Błachowska

Republika niechciana, republika zapomniana. Nowogród Wielki w rosyjskiej i polskiej tradycji historiograficznej XIX–XX w.

Johannes Remy

Ukraine, Russia and the Possibility of Democracy in 1917 [Ukraina, Rosja a możliwość demokracji w 1917 r.]

Bohdan Cywiński

Płyniemy przez ciężką sztorm... Idea demokracji a historyczne realia trwania narodów Europy Wschodniej

16.30 Kawa/herbata

17.00 Okrągły stół:

Przewodniczący: Andrzej Nowak

Paneliści: Jan Kubik, Anna Grześkowiak-Krwawicz, Geoffrey Hosking, Paweł Kowal, Myrosław Marynowycz, Olaf Osica, Antony Polonsky, Andrew Wilson

18.30 Zamknięcie konferencji

Richard Butterwick-Pawlikowski

19.00 Kolacja